

FINANČNÍ ZTRÁTY CHLUMECKÉHO PANSTVÍ V DŮSLEDKU SLEZSKÝCH VÁLEK (1740-1745)

Aleš VALENTA

Válka o dědictví rakouské (jinak tzv. války o Slezsko) na počátku vlády Marie Terezie, odehrávající se značnou měrou v českých zemích, poutala pozornost historiků především svým dramatickým průběhem na válečných polích, jakož i závažnými politickými důsledky pro habsburskou monarchii, a to především jejich česko-moravskou součástí.¹⁾ Mnohem menší zájem vyvolával problém vyčíslení všech ztrát a škod, způsobených nepřátelskými i rakouskými vojsky ve městech a vesnicích na většině území Čech a Moravy.²⁾ Jeho závažnost tkví v tom, že šlo po téměř sto letech znovu o těžký zásah do hospodářského života obyvatel, a to v době, kdy byli dlouhodobě vystaveni jednak neobyčejně rychle rostoucímu daňovému zatížení ze strany státu, jednak (ve své poddanské většině) kulminujícím robotním a dalším nárokům a útiskům vrchností. Obrovské materiální škody, způsobené třemi válkami o Slezsko (tj. 1741 - 1742; 1744 - 1745; 1756 - 1763), nemohly zůstat bez vlivu na pohnuté sociální dějiny českých zemích v poslední třetině 18. století.

1) Z hlavních titulů české odborné literatury: J. Goll: Válka o země koruny české 1740-1742, 1, Praha 1915; F. A. Slavík: Pruské usilování o země české, Praha 1901; J. Svátek: Dějiny panování císařovny Marie Terezie I-II, Praha 1897-1898; J. Gödöley: První slezská válka, Vojensko-historický sborník (VHS) VI, 1937, s. 66-130; E. Černý: První slezská válka od 16. prosince do 28. července 1742, VHS VII, 1938, s. 94-134; M. Lišková: Praha za války o země koruny české (1741-1742), Pražský sb. historický 1967-1968, s. 58-81.

2) Srv. M. Lišková: Válečné výdaje a škody v pražských městech v letech 1741-1744, Documenta pragensia 6/1, s. 249-273; Jar. Čáp - Zd. Jánský: Válečné události na česko-kladském pomezí v letech 1740-1742 (autoři uvádějí na základě starší literatury údaje o ztrátách, které zaznamenalo především broumovské panství a město Náchod); A. Flesar: Popis historicko-archeologicko-statistický okresu opočenského, Hradec Králové 1895, který uvádí ztrátu opočenského panství od 1. ledna 1745 do 31. března 1746 na těžko uvěřitelných 848 785 zlatých 55 krejcarů (str. 73); Jan Hellich: Poděbradsko za válek slezských 1740-1744, ČDV XVII, 1930, s. 23-50.

V první (1741-1742) i druhé (1744 -1745) slezské válce proniklo pruské vojsko do Čech broumovským výběžkem, odkud pokračovalo do Hradce Králové a - v druhé slezské válce - přes Chlumec ku Praze. Území od Broumova až po chlumecké panství včetně bylo součástí tehdejšího hradeckého kraje, jehož strategická poloha při hranicích s Dolním Slezskem a Kladskem jej předurčovala k roli nástupiště nepřátelských vpádů Pruska, resp. později Německa do Čech. Broumov byl obsazen Prusy koncem října 1741, Hradec Králové 3. listopadu ³⁾ a téhož dne se objevily první pruské jednotky také na chlumeckém panství.⁴⁾ Jejich přítomnost museli poddaní hraběte Kinského snášet do počátku července 1742, kdy se po vatislavském míru mezi Rakouskem a Pruskem začaly stahovat.

Vratký klid zbraní trval však pouze dva roky, neboť v polovině srpna 1744 Prusové opět vtrhli do Čech, aby po několikadenním pochodu dosáhli chlumeckého panství. Po téměř třech měsících odtáhli, ale na jejich místo vzápětí napochodovaly císařské oddíly, jež byli obyvatelé Chlumce a okolních vsí rovněž nuceni vyživovat. Poslední fáze druhé slezské války se odehrála v průběhu června až září 1745, avšak tentokrát zůstalo chlumecké panství pruského vpádu ušetřeno. Vojsko Fridricha II, obléhající v červenci Hradec Králové,⁵⁾ vzbuzovalo však tolik obav, že chlumecká vrchnost nařídila odehnat do bezpečí za Labe tisíce kusů dobytka. Teprve uzavření mírové smlouvy v Drážďanech 25. listopadu 1745, již se Marie Terezie natrvalo vzdala Slezska, přineslo obyvatelstvu postižených krajů zhruba dvanáct let míru.

*

Chlumecké panství Jana Leopolda Kinského patřilo v době slezských válek k největším dominiím Hradeckého kraje, rozkládajíc se v jeho jižní části, na středním toku řeky Cidliny.⁶⁾ Vrchnost sídlila na nedávno vystavěném barokním zámku Karlova Koruna nad městem Chlumcem, kromě něž k dominiu patřilo nedaleké městečko Žiželice, statky Výkleky, Kratonohy

3) J. Mikulka: Dějiny Hradce Králové II/2, Hradec Králové 1994, s. 177.

4) SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 149, i. č. 5646, fol. 116; srv. K. Khun: Dějiny města Chlumce n. C., II, Chlumec nad. C. 1932, s. 42.

5) J. Mikulka: c. d., s. 183.

6) Základní literatura k dějinám města Chlumce a chlumeckého panství: K. Khun, c. d. (srv. pozn. č. 4); Jindřich Francek a Josef Hartman: Stručné dějiny města, Hradec Králové 1985; Jindřich Francek: Chlumecké hrdelní příběhy, Litomyšl 1993; Z. R. Kinský: Rod Kinských na Chlumci. Z toho, co jsem slyšel a četl, Praha 1930; J. Petráň: Nevolnické povstání 1775, Praha, AUC-Phil et Hist, Monographia XLII 1972; Petr Vorel: Aristokracie barokní doby a její sídla ve východních Čechách, Opera historica 5, 1996, s. 335-360.

a Vinary, osmnáct dvorů, devět ovčínů a čtyřicet sedm vesnic.⁷⁾ Ekonomika panství se zakládala na pěstování tradičních plodin, doplněném rozsáhlým chovem ovcí a pěstováním ryb v rybnících, z nichž většina již dávno zanikla. Hospodářská potence panství z kontribučního hlediska obnášela 287 osedlých,⁸⁾ kteří měli podle repartičního výkazu zaplatit celkem 18 310 zlatých, tj. skoro 64 zlatých na jednoho osedlého ročně.⁹⁾

Předzvěstí blížící se válečné pohromy byl průtah tří rakouských jednotek na počátku ledna 1741, které směřovaly do Kladska, ohrožovaného útočícími Prusy, kteří již obsadili Dolní Slezsko.¹⁰⁾ Podle chlumeckého radního písaře šlo o dvě skupiny zeměbrany (landmilic) a 24 příslušníků artilerie se čtyřmi kanóny, kteří se ve městě zdrželi přes jednu noc; městská kniha radních protokolů zaznamenala výdaje „hostitelů“ ve výši 14 zlatých 7 krejcarů, jež budou strženy z kontribuce. Tato nepatrná částka však zdaleka nevystihuje všechny náklady, především koně do přípráže, které poskytlo město i panství vojsku na cestu do Hradce Králové. Kniha radních protokolů města Chlumce z jara a léta 1741 uvádí více případů přípráže z panství, zejména pro dovoz potravin rakouskému vojsku nejen do Hradce Králové, ale také např. až do slezské Nisy, a zaznamenává i četné další průtahy císařského vojska.¹¹⁾ Většinu spotřebovaných potravin vojáci - pokud vycházíme z uvedeného pramene - pravděpodobně zaplatili. Došlo také k prvním konfliktům: primátorský úřad v Chlumci musel mj. řešit stížnost „obdankovaného“ (tj. k vojsku povolného) Václava Kubína z Trebechovic, kterého patrně v hospodě urazil chlumecký „soused“ Václav Dušek. Poškozenému se dostalo omluvy a „trunku piva“ na usmířenou, přesto však Dušek skončil v obecní šatlavě, aby „co v opilství provinil, to střízlivý napravil“.¹²⁾

7) Berní rula uvádí stejný počet vesnic, ale v šesti případech odlišných. Rulové vsi Žabí Lhotka, Rtanov, Stará Bář, Korce a Bludy se přeměnily na dvory, ves Liples zanikla, Výkleky se rozdělily na Výkleky a Malé Výkleky. Nově byly k panství připojeny Žantov, Lišičky, Slibovice, Kněžičky a Rozehnal. Statky Kratonohy a Vinary, mající v 1. polovině 18. století hospodářskou samostatnost (srv. Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, VI. Východní Čechy, Praha 1989.), jsem do celkových ztrát panství - není-li uvedeno jinak - nezahrnoval.

8) SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5368, fol. 90.

9) Údaj o výši kontribuce se vztahuje k roku 1739 - SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 149, i. č. 5646, fol. 137.

10) SOKA Hradec Králové, AM Chlumce, Radní protokoly 1735-1751, fol. 121.

11) Tamtéž, např. fol. 125-126, 128, 137.

12) Tamtéž, fol. 121-122.

Rakouská obrana Slezska, kterou pomáhali obyvatelé chlumeckého panství zásobovat, se zhroutila po prohrané bitvě u Molvic 10. dubna 1741. Pruské úspěchy ve Slezsku podpořily záměr protirakouské koalice francouzsko-bavorské, posílené v průběhu roku 1741 Saskem a Pruskem, obsadit české země a vytrhnout je z habsburské říše. V říjnu překročila francouzsko-bavorská armáda české hranice u Vyššího Brodu, o něco později pronikají ze severozápadu do Čech Sasové. Prusko sice podepsalo počátkem října s Rakouskem tajnou smlouvu o příměří, na jejímž základě mu mj. byla vydána dosud nedobytá hornoslezská pevnost Nisa, avšak pruský král nařídil jen o pár týdnů později svým armádám, aby vpadly do Čech a na Moravu. Kromě strategických důvodů, tj. především potřeby zajistit si pádné slovo při očekávaném dělení české kořisti, vedla k tomuto věrolovnému rozhodnutí nepochybně i snaha zařídít části pruské armády zimní kvartýry na cizím území.

Koncem října obsadily pruské jednotky pod velením Leopolda Anhaltsko-Dessavského bez odporu Broumovsko a Náchodsko, kde začaly okamžitě vybírat kontribuci a odvádět muže do armády.¹³⁾ Ale ani při dalším pochodu nenarazili Prusové na odpor, takže mohli do konce roku 1741 obsadit kromě hradeckého ještě boleslavský kraj a značnou část Moravy.¹⁴⁾ Dne 3. listopadu vstoupili do Hradce Králové, kde zůstala okupační posádka pod velením generála Kalcksteina.¹⁵⁾ Ještě téhož dne se na chlumeckém panství objevil dragounský pluk v počtu 706 mužů, jehož čtyřdenním pobytem vznikla ztráta 1373 zlatých, 3 krejcarů a 7 denárů; jeho velitel zanechal v Chlumci jednu rotu, a to až do 7. března příštího roku.¹⁶⁾ V polovině listopadu na panství po dva dny „ložirovalo“ 170 dělostřelců se 406 koňmi (výdaje 321 zlatých, 35 krejcarů) a těsně před Vánocemi 1741 zde přenocoval Jeetzův pluk pěchoty o 585 mužích, který si tou či onou formou (srv. dále) vynutil peníze a potraviny v celkové výši 475 zlatých, 19 krejcarů a 1 1/2 denárů.¹⁷⁾

Vpád nepřátelských jednotek představoval pro poddané i vrchnostenské úřady postižených území nepochybně šok, i když o něm pravděpodobně většinou věděli dopředu. Nemilosrdné vymáhání velkých finančních částek

13) J. Čáp - Zd. Jánský: c. d., s. 31-32.

14) Nejpozději 11. listopadu 1741 dorazil štáb prince Leopolda Anhaltsko-Dessavského do Mladé Boleslavi - srv. SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 148, i. č. 5638, fol. 109.

15) Srv. J. Mikulka: c. d., s. 177-178.

16) K. Khun: c. d., s. 42.

17) Výtah z nákladů způsobených na chlumeckém panství Prusy od listopadu 1741 do července 1742 - SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 149, i. č. 5646, fol. 116.

a množství potravin a krmiva pod hrozbou násilné exekuce nezažilo v Čechách několik generací. Průtahy vojsk a zimní kvartýry již takovou neznámou nebyly, neboť je každoročně praktikovala rakouská armáda, postrádající na českém území až do vzniku prvních velkých pevností a zároveň kasáren ve druhé polovině 18. století jinou možnost přezimování než v domech měšťanů a vesničanů. Zákonný podklad armádních pochodů čili maršů a zimních kvartýrů poskytovaly tzv. vojenské regulamenty, jichž bylo v první polovině 18. století vydáno několik a jež obsahovaly podrobné pokyny pro obživu vojáků a styk s místním obyvatelstvem.¹⁸⁾ I když v žádném nechybí varování před nenáležitým vymáháním peněz či jiných požitků od „quartierstandu“, tedy ubytovávajících hospodářů, nebyly vztahy mezi nakvartýrovanými vojáky a jejich hostiteli většinou asi právě idylické. Ve srovnání s nepřátelskými kvartýry v době války šlo nicméně o záležitost snesitelnou a netraumatizující, a samozřejmě finančně mnohem méně náročnou.¹⁹⁾ Na druhé straně ani pobyt Prusů nemusel být vždy nutně konfrontační, o čemž svědčí zápis chlumeckého městského písaře o pobytu výše uvedené pruské roty v Chlumci od listopadu 1741 do března 1742: oni „pokojně živi byli, když se jim dle nejvyšší možnosti sousedské dávalo, co žádali“.²⁰⁾

Finanční tlak na panství byl nicméně od počátku enormní. Krajský úřad v Hradci Králové rozepsal na rozkaz Prusů v listopadu první repartici na vojsko v kraji nakvartýrované, tj. šest pluků o 9963 vojácích a 5190 koních, a to zpětně za celý listopad. Měsíční dávka pro muže byla vyjádřena částkou 6 zlatých (tj. 12 krejcarů denně), pro koně 12 zlatých, což celkem činilo 122 058 zlatých, takže jeden osedlý měl zaplatit 16 zlatých 30 krejcarů!²¹⁾ Výše této sumy vynikne, pokud ji přepočteme na roční odvod (tedy 12 x 16 zlatých 30 = 198 zlatých) a srovnáme s berní, kterou poddaní tehdy na Chlumecku odváděli - tedy oněch výše uvedených 64 zlatých, což bylo podstatně více než na většině jiných panství.²²⁾ Hradecký krajský úřad sáhl

18) Srv. SOA Zámorsk, Sb. patentů, rok 1718, 1720, 1721, 1733 ad.

19) Srv. např. SOkA Hradec Králové, AM Chlumce, kniha radních protokolů 1735-1751, i. č. 146, fol. 19, kde je zápis o dvoudenním pobytu několika důstojníků v Chlumci roku 1735.

20) Srv. K. Khun: c. d., s. 42.

21) Pro srovnání: J. Pekař v Knize o Kosti, I, s. 56 uvádí denní porci pro vojáka za třicetileté války (1643) 11 krejcarů. Pokud jde o výši kontribuce předepisované Prusy, Čáp a Jánský: c. d., s. 33, uvádějí, že na broumovském panství byla vysazena ve výši dokonce 20 zlatých na jednoho osedlého za měsíc listopad 1741(!).

22) Pekař uvádí pro Kostecko třicátých let 18. stol. poddanskou kontribuci ve výši přes 50 zlatých.

proto k nezvyklému, ale za daných okolností jistě plně odůvodněnému kroku - nařídil, aby za každého jednoho osedlého zaplatili stejnou sumu, tj. 8 zlatých 15 krejcarů poddaní i vrchnosti.²³⁾ Dominikální páni v kraji byli tak zřejmě vůbec poprvé zdaněni stejně jako jejich poddaní, což byl stav, jenž natrvalo nastal až v důsledku tzv. berního provizoria z roku 1819.

Při počtu 287 osedlých na panství Leopolda Kinského to znamenalo povinnost zaplatit celkem 4735 zlatých 30 krejcarů, v ročním vyjádření 56 826 zlatých, tj. zhruba třikrát více než činila kontribuce odváděná před válkou poddanými. Pokud se k vlastnímu chlumeckému panství připočítají - jak činí příslušná repartiční tabulka - statky Kratonohy a Vinary, pak měsíční kontribuce dosáhne 5441 zlatých 53 krejcarů a 4 denáry, roční pak 65 302 zlatých 44 krejcarů. To ovšem nebylo vše. Chlumecké panství mělo dále odvést značné množství sena, slámy, ječmene a ovsu; podle listopadové repartice měli odvést poddaní 440 centnýřů 20 liber sena (část tohoto množství místo stelné slámy),²⁴⁾ vrchnost 191 centnýřů 80 liber sena, 266 centnýřů 80 liber slámy, 600 strychů ječmene a 1122 strychů ovsu.²⁵⁾ Při odvodech za prosinec 1741 a leden 1742 stouply zejména odvody poddaných, ale ještě více vrchnosti. Za první tři měsíce pruské okupace tak chlumecké panství (včetně statku Výkleky) odvedlo celkem 4007 centnýřů 20 liber sena (z toho 65% vrchnost), 3766 centnýřů 80 liber stelné slámy (75% vrchnost), 3131 strychů ječmene (63% vrchnost) a 5161 strychů ovsu (66% vrchnost).²⁶⁾

23) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 148, i. č. 5368, fol. 90. Jan Hellich v článku „Poděbradsko za válek slezských 1740-1744“, ČDV XVII, 1930, s. 27, uvádí, že od 1. prosince 1741 byl měsíční odvod na jednoho osedlého zvýšen na 9 zlatých 15 krejcarů.

24) Při přepočtu liber na centnýře používám převodníku: 1 centnýř = 120 liber. Srv. Gustav Hofmann, Metrologická příručka, SOA Plzeň 1984.

25) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 148, fol. 108-109.

26) Zkusme porovnat výše uvedené odvody z chlumeckého panství se spotřebou krmiva pruských koní, již lze odvodit z „dispozice pro zaopatření stravou“, kterou 11. listopadu 1741 vydal v Mladé Boleslavi pruský velitel generál-poručík princ Leopold Anhaltsko-Dessavský a jež obsahuje mj. rozpis měsíční koňské dávky (Pferd-Portion) - v závorce uvádím přepočet na 5190 pruských koní, nacházejících se v královéhradeckém kraji: ovsu 4 strychy 2 větele (23 355 strychů), ječmene 3 strychy 3 větele (19 662 strychů), 2 větele, pohanky 9 strychů (46 710 strychů), sena 360 liber (15 570 centnýřů) a stelné slámy 220 liber (9515 centnýřů). Počítáme-li, že na chlumecké panství připadla při listopadové repartici hotovosti zhruba jedna šestadvacatina v rámci kraje (srv. výše), pak tentýž podíl činí u ovsu 898 strychů, u ječmene 744 strychů, u pohanky 1796 strychů, u sena 598 centnýřů a v případě stelné slámy 365 centnýřů. Srovnání s listopadovým odvodem sena (631 centnýřů 100 liber), slámy (266 centnýřů 80 liber), ječmene (600 strychů) a ovsu (1122 strychů)

Náhlý nápor na odvod velkého množství naturálií ohrožoval přežití panského i poddanského dobytka v nadcházející zimě. Z tohoto důvodu nechala správa panství na konci listopadu vypracovat „specifikaci“,²⁷⁾ obsahující počet dobytka v zámeckých stájích, dvorech a ovčinech a odhad potřeby sena pro jeho zimní krmení, a to s ohledem na požadovaný odvod 2800 centnýřů sena Prusům.²⁸⁾ Pro celkem 169 kusů koňského, nejméně 1683 kusů hovězího a nejméně 8100 kusů ovčího dobytka bylo zapotřebí 1431 3/4 fůr po 6 centnýřích, zásoby však činily pouze 1251 3/4 fůry, takže i bez odvodu Prusům chybělo pro zimu 1741/1742 180 fůr. Protože z Prusy požadovaných 2800 centnýřů, tj. zhruba 467 fůr, dodaly společně vysoko-hraběcí lesní úřad a statek Kratonohy (srv. pozn. 7) 361 centnýřů, tj. asi 62 fůr sena, znamenalo to, že konírny, dvory s hovězím dobyt看em a ovčiny musely počítat s chybějícími zásobami ve výši asi 586 fůr sena. A to bylo více, než spotřeba všech ovcí za zimu! Situace však zřejmě nebyla tak dramatická, aby hladovějící dobytek umíral. Podle neúplně dochovaných soupisů zásob sena a slámy ve dvorech a vesnicích, vypracovaných v polovině dubna 1742 (kdy bylo do nové sklizně ještě daleko), se jenom ve dvorech nacházelo nejméně 579 centnýřů, 10 liber (asi 96 fůr) sena a 557 centnýřů, 90 liber (asi 93 fůr slámy).²⁹⁾ Tento překvapující údaj lze jistě vysvětlit více způsoby, o nichž ale bez znalosti dalších pramenů lze jen spekulovat; každá úvaha se ale musí zakládat buď na předpokladu, že skutečné odvody Prusům byly nižší než nařízené, nebo že zásoby krmiva byly větší, než panství přiznalo.

Kromě odvodu hotovosti a krmiva pro koně musela území, obsazená Prusy, dodávat vojákům nejrůznější potraviny, dřevo, svíčky, ale také třeba spací potřeby.³⁰⁾ Panství Chlumec obdrželo v listopadu repartici pro štáb a dvě eskadrony pruské jízdy do nedalekého [Nového] Bydžova, jež mj.

ukazuje, že obojí počty jsou si dosti vzdálené; divizor jednotlivých odváděných komodit byl zřejmě pro různá panství volen krajským úřadem v různé výši, v závislosti na ekonomice konkrétního panství.

27) SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5638, fol. 89.

Specifikace týkající se dalších druhů krmení, jež byly pravděpodobně také vypracovány, jsem ve fondu chlumeckého velkostatku nenalezl.

28) Specifikace byla vypracována pro „nadcházející zimu“, což mělo být patrně období do první jarní pastvy dobytka. Další problém vyvstane, pokud porovnáme odvod podle specifikace s odvodem podle repartiční tabulky na fol. 108 a 109. Jestliže podle repartice mělo být odvedeno za listopad až leden vrchností 2591 centnýřů 80 liber sena, zbývá tedy z oněch 2800 centnýřů, uváděných specifikací, na zbytek „zimy“ (únor-březen?) odvod pouze 208 centnýřů 40 liber sena, což se zdá být nepravděpodobně málo.

29) SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 101, fol. 101-103, 106.

30) Srv. J. Mikulka: c. d., s. 181.

zahrnovala 100 sáhů tvrdého palivového dříví a 150 kusů peřin a polštářů.³¹⁾ Kromě chleba a masa spotřebovali prusští vojáci velké množství piva, o čemž svědčí účet chlumeckého pivovaru za „přívarek“ piva v roce 1742 „v příčině krále pruského“.³²⁾ Obecní pivovar v Chlumci uvažil za tímto účelem 118 sudů 3 1/2 vědra piva, jež bylo vydáno místním šenkýřům v ceně 10 zlatých 21 krejcarů za sud. Ti jej dodávali za úplatu Prusům projíždějícím městem, ložirujícím na panství, ale také např. až do Poděbrad.³³⁾ Stržené peníze - snad až na nepatrný zisk - museli odevzdat obci, která zhruba jednu osminu z nich předala panskému důchodu a necelých 41 zlatých (necelé 2 zlaté na jednoho osedlého) jako pivní ták státní pokladně. Podle účtu, sestaveného 31. prosince 1742, dostaly panský důchod i stát přednostně své podíly, zatímco obec musela od šenkýřů vymáhat dluh ve výši 862 zlatých 25 krejcarů 5 denárů...³⁴⁾

Vzhledem k enormní výši pruských požadavků docházelo pochopitelně často k tomu, že správa panství nebyla schopná či ochotná repartici včas plnit. V takovém případě nastupovala obvyklá hrozba exekucí,³⁵⁾ jimž se často k nerozeznání podobaly obávané průtahy či „marše“, při nichž si vojsko vynucovalo odevzdání potravin a jiných potřeb, často nad rámec původních repartičních požadavků. Např. podle nařízení krajského úřadu ze dne 11. dubna 1742 mělo chlumecké panství včetně statků Výkleky a Vinary odevzdat v průběhu dubna a května do pruských skladů v Pardubicích a Poděbradech 290 sudů piva, 20 věder kořalky, 619 centnýřů mouky, 2668 strychů ječmene, 6270 strychů pohanky, 2565 centnýřů sena, 1680 centnýřů stelné slámy a 200 sáhů palivového dřeva.

Podle potvrzení ze 12. května bylo však za uplynulý měsíc dodáno pouze 31 sudů piva (tj. 31% požadovaného množství), 10 věder kořalky (50%), 397 centnýřů 54 liber mouky (64%), 2357 strychů 1 věrtel ječmene (87%), pohanky 4192 strychů 1 věrtel (67%), sena 1610 centnýřů 60 liber (63%), slámy 1639 centnýřů 40 liber (97,5%) a dřeva 107 1/2 sáhu (53%). Vzápětí však pruský major von Retzow [?] nařídil napéci 4012 pětiačtvrt liberních bochníků chleba (celkem 21 063 liber), k čemuž se spotřebovalo

31) SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5638, fol. 109.

32) Tamtéž, fol. 73-75.

33) Tamtéž, fol. 70.

34) Tyto „pivní“ počty vycházejí z předpokladu, že Prusové za odebrané pivo platili. Podle již zmiňované „dispozice pro zaopatření stravou“ z 11. listopadu 1741 (srv. pozn. 26) zaplatí pruské vojsko nejen pivo, ale veškeré porce, a to v hotovosti za tržní cenu (in marckgängen Preys um baares Geld). Údiv nad touto velkorysostí okupační armády zmizí, pokud uvážíme, že tyto poplatky byly placeny z peněz předtím vybraných od místního obyvatelstva...

35) Srv. SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5638, fol. 93.

146 centnýřů, tj. 17 555 liber mouky a 7 sáhů dřeva, a o zbytek nedodaných komodit se „postaraly“ pruské jednotky, které v rámci manévřů souvisejících s bitvou u Chotusic protáhly mezi 12. dubnem a 29. květnem chlumeckým panstvím. Suma „odebraných victuálií a naturálií“ pochodujícími vojsky činila: 330 centnýřů 60 1/3 libry mouky, 198 sudů 1/4 vědra piva, 32 věder 2 1/4 pinty kořalky, 248 strychů 1/2 věrtele žita, 788 1/2 strychů ječmene, 3401 strychů pohanky, 886 strychů 2 1/4 věrtele ovsu, 921 centnýřů 98 liber sena, 782 centnýřů 23 liber slámy a 279 1/2 sáhu dřeva. S výjimkou piva, kde zůstalo nedodáno 61 sudů 3 3/4 věrtele a sena, jehož zbývalo dodat 322 centnýřů 82 liber, byl ve všech ostatních případech stanovený odvod překročen, a to u kořalky o 110%, u dřeva o 84%, u slámy o 44%, u mouky o 41%, u pohanky o 21% a u ječmene o 18%; s dodávkou ovsu a žita se původně vůbec nepočítalo.³⁶⁾ Je tedy patrné, že průtahy vojska byly nejefektivnější formou vybírání dávek, přičemž se Prusové pramálo starali, zda nepřekračují množství, stanovené krajským úřadem, který jednal pod jejich komandem.³⁷⁾

Po prohrané bitvě u Chotusic (17. května) se Marie Terezie vzdala naděje, že by mohla v dohledné době znovu vytlačit Fridricha II. ze Slezska, a zároveň osvobodit Prahu a zvítězit nad Bavorskem. Navzdory pokračujícím srážkám mezi rakouskými a pruskými jednotkami na Náchodsku, Broumovsku a v Kladsku byla za necelý měsíc po chotusické bitvě podepsána ve Vratislavi předběžná mírová smlouva mezi Rakouskem a Pruskem, ratifikovaná koncem července 1742 v Berlíně. Chlumeckým panstvím protáhly poslední pruské jednotky počátkem července,³⁸⁾ z Hradce Králové odešla hlavní část pruské posádky již počátkem června, ale teprve 31. srpna zmizeli poslední pruštití vojáci;³⁹⁾ nejdéle - téměř do konce srpna - trpělo pruskou přítomností broumovské panství.⁴⁰⁾

První slezská válka přinesla obyvatelstvu severovýchodních Čech mnoho utrpení a hmotných ztrát. Na rozdíl od Moravy a Kladska zde však nedošlo ke krvavým střetům obyvatelstva s pruským vojskem.⁴¹⁾ Chlumecké dominium

36) Tamtéž, fol. 82-87.

37) Během okupace Hradce Králové uvěznili Prusové oba krajské hejtmany - Václava Vančuru z Řehnic a sv. pána Jana Daniela Gastheimba. Srv. J. Mikulka: c. d., s. 179; Marie Lišková: Mimořádný trestní soud po bavorské okupaci Čech (Judicium delegatum 1743-1744), SAP VI, 1956, 2, s. 52.

38) Podle chlumeckého radního písaře Martina Střebského se 14. srpna v Chlumci na jednu noc ubytovalo přes 200 zraněných Prusů z bitvy u Chotusic.

39) J. Mikulka: c. d., s. 180. Pruská okupace trvala v Hradci nikoliv osmáct měsíců, jak omylem uvádí autor, nýbrž osm měsíců.

40) J. Čáp - Zd. Jánský: c. d., s. 36.

41) Lad. Hosák v článku „Lidové povstání proti pruským okupantům na Moravě r. 1742“, Sb. VŠP v Olomouci. Historie 1, 1954, s. 52, sice na základě

patřilo vzhledem ke své poloze a velikosti pravděpodobně k nejvíce postiženým oblastem ve východních Čechách, přičemž údaje o celkové výši ztrát a škod jsou obsaženy v cenném prameni, uloženém ve fondu chlumeckého velkostatku v SOA Zámorsk. Jedná se o hlavní výtah (Haupt Extrakt) nákladů, způsobených na panství pruským vojskem v době od listopadu 1741 do počátku července 1742.⁴²⁾ Na plachtě o rozměrech 128 X 68 cm je zachyceno 43 průtahů pruských jednotek přes chlumecké panství s uvedením počtu strávených dní, početnosti jednotek a počtu koní, a dále s podrobným rozepsáním druhu a množství potravin, koní, náradí, dále koní pro vojsko, koní a vozů do příprěže, a konečně nejrůznějších škod, jež uvedené jednotky způsobily. Zvláště jsou uvedeny náklady, vzniklé průtahem různých velitelských skupin, a odvody hotových peněz do filiální krajské kasy, krmiva a stavebního materiálu do pruských skladů, jakož i koní a rekrutů.

Největší položkou v tomto strohém výčtu, za nímž se ale skrývají ožebračení sedláci i celé vsi, tvoří obilí (žito - pouze 206 strychů, ječmen - 5481 strychů, oves - 6593 strychů, pohanka - 11 048 strychů, seno - 7168 1/2 centnýřů, sláma - 8597 centnýřů a mouka - 520 centnýřů, v ceně celkem 40 867 zlatých 19 krejcarů. Největší spotřebu v rámci této položky vykázaly pochopitelně jízdní pluky, vyžadující především velké množství ovsu pro koně. Druhou největší částkou je odvod hotovosti v rámci repartice - 37 500 zlatých. Pokud jej vydělíme osmi (počtem měsíců pruské okupace chlumeckého panství - listopad až červen včetně), dostaneme 4625 zlatých měsíčně, tedy jen o málo méně než činila repartice listopadová (4735); Prusové si tedy dokázali po celou dobu vynucovat enormní výši kontribuce.

Další položky jsou podstatně nižší: spotřebovaná zelenina, sůl, koření, máslo a svíčky byly vyčísleny částkou více než 7364 zlatých, chleba, maso a ryby na porce pro vojáky dosáhly hodnoty více než 6393 zlatých. Vypitých více než 501 sudů piva, 5 věder a 29 pint vína a 54 věder a 11 1/2 pinty kořalky stálo 5313 zlatých. Na polích a loukách napáchali Prusové škod za více než 2495 zlatých, na bažantnicích za více než 1149 zlatých, na náradí a nábytku za bezmála 1480 zlatých. Zmizelo také osm sáhů dřeva

pruských údajů tvrdí, že v květnu 1742 bylo v boleslavském a hradeckém kraji 20 000 „partyzánů“ (!?), ale z literatury ani z pramenů, použitých ke zpracování tohoto článku, není nic podobného doložitelné. Potvrzením Hosákova názoru nemůže být několik útoků asi 500členné selské milice z valdštejnského panství na Mnichovohradištsku proti menším pruským oddílům v červnu 1742. Srv. Eduard Maur: Sociální aktivita českých poddaných za války o dědictví rakouské, AUC - Phil et His 3, 1969, s. 54.

42) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 149, i. č. 5646, fol. 116 a 117.

a 10 000 cihel v celkové hodnotě skoro 115 zlatých. Pohromou bylo pruské tažení také pro koňské hospodářství - 92 koní v ceně 3076 zlatých (tedy kůň za více než 33 zlatých) Prusové odvedli, místo remonty (vojenských náhradních koní) se spokojili s náhradou ve výši 2025 zlatých, do příprave si vynutili celkem 4665 koní, což sestavovatel „hlavního výtahu“ ocenil jako ztrátu ve výši více než 1785 zlatých, přičemž koně ztrhaní při příprave stáli 159 zlatých 45 krejcarů (což se rovná zhruba ceně 5 koní). Pokud započteme 1194 zlatých za vozy, zabrané pruským vojskem či použité při příprave, dostaneme výslednou částku přes 8239 zlatých.⁴³⁾

Jednotlivé pruské jednotky se většinou při průtahu panstvím zastavily jednou až dvakrát, maximálně však sedmkrát. Počet zastávek se samozřejmě výrazně promítl do výše celkové škody, kterou daná jednotka způsobila. Největším „škůdcem“ se stal Derschauův a Kalcksteinův pluk pěchoty s 2446 muži a 823 koni, který při svých dvou zastávkách spotřeboval všeho za 2704 zlatých 36 krejcarů, za ním následuje šestkrát na přelomu června a července na panství „ložírující“ lewaldský pluk pěchoty s 1933 muži a 523 koňmi (2355 zlatých 21 krejcarů 3 3/4 denárů) a Borckův pluk pěchoty, jehož 1956 mužů s 371 koňmi dokázalo během jediné zastávky spotřebovat krmiva a potraviny a nadělat škod za celkem 2308 zlatých 54 krejcarů. Nenalezl jsem doklady o projevech násilného odporu vůči odvodům; pruské hrozby exekucí patrně ve většině případů postačovaly.⁴⁴⁾ O výjimečnosti exekucí svědčí i „hlavní výtah“, obsahující exekuční poplatky ve výši pouhých 57 zlatých a exekuční zaopatření stravy ve výši zhruba 96 zlatých.⁴⁵⁾ Zřejmě nejobávanějším projevem pruské vojenské zvůle bylo násilné rekrutování vojáků.⁴⁶⁾ V letech 1741-1742 Prusové násilím odvedli z panství 7 rekrutů, dalších 27 bylo vyplaceno sumou 1087 zlatých 30 krejcarů a 12 rekrutů bylo z panství odesláno - tedy jaksi dobrovolně - „do služeb krále pruského“ do Hradce Králové.⁴⁷⁾

Zbývá uvést celkovou sumu ztrát a škod a zamyslet se nad věrohodností a úplností hlavního pramene. Přímá finanční ztráta, způsobená v letech 1741-1742 chlumeckému panství - dominikálu i rustikálu - pruským

43) Tamtéž.

44) Srv. SOA Zámorsk, fol. Vs Chlumeck, kart. 148, i. č. 5638, fol. 93.

45) Přitom leckdy musela vesnice, resp. příslušný purkrabí, šafář či rychtář jednat velmi rychle, aby se vyhnuli plenění. Např. 29. dubna 1742 přišla do obce Mlékosrby zpráva od pruského furýra, že zítra se tam objeví praporek pěchoty, pro který musí obec připravit dostatek potravin a krmiva a také „einen guten Essen mit etwas Wein“ pro důstojníky...

46) Srv. Čáp - Jánský, c. d., s. 34-35.

47) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 148, i. č. 5638, fol. 97.

vojskem, byla vyčíslena částkou 114 176 zlatých 58 krejcarů.⁴⁸⁾ Kontribuční písař Antonín Josef Khintzler, který je pod „hlavním výtahem“ škod a ztrát podepsán, měl patrně k dispozici jednak osobní svědectví úředníků chlumeckého panství, jednak soupisy dobytka, krmiva apod., z nichž vyplývaly utrpěné ztráty. Kromě toho vycházel pravděpodobně také z potvrzení od některých pruských velitelů, resp. jejich furýrů, odpovědných za zásobování příslušné jednotky, o převzetí jednotlivých druhů potravin, furáže a dalších věcí. Pruští furýři neměli žádný důvod takové potvrzení nevydat, naopak hospodářská správa postiženého dominia jím mohla dokladovat, že jí vypracovaný soupis škod se opírá o reálné hodnoty. Soupis mohl totiž pravděpodobně sloužit v budoucnosti krajskému úřadu při repartici kontribuce, kdy nebylo možné nebrat v úvahu různou výši ztrát, které utrpěla jednotlivá panství v kraji. Z tohoto důvodu by byla patrně na místě jistá ostražitost před údaji, obsaženými v Khintzlerově soupise. Víme-li, jak často vrchnostenské úřady podváděly stát ohledně počtu poddaných, výměry obdělávané půdy apod., nelze vyloučit, že chlumečtí úředníci nepostupovali podobným způsobem i v tomto případě. Pokud však nebude k dispozici zevrubnější srovnání s jinými panstvími, postiženými pruskou okupací, a nebude známa činnost státních, zvláště krajských úřadů, bude nutné pro Chlumecko vycházet z výše uvedených údajů.⁴⁹⁾

Jednu díleč korekturu je však přece nutné učinit, chceme-li znát kompletní ztráty chlumeckého panství za léta 1741 - 1742, jdoucí na vrub válečným událostem. A to jsou ztráty, případně škody, způsobené rakouskou armádou, která se od počátku roku 1741 přesouvala k obraně Kladska. Údaje v chlumeckých městských knihách (srv. pozn. 10-12) poskytují určitý, i když pravděpodobně neúplný přehled o postupu rakouských jednotek přes město a panství. I když vyjdeme z tvrzení radního písaře Martina Střebského, že rakouští vojáci většinu z toho, co ve městě „protrávili“, také zaplatili, zůstane otazník především nad masivní přípřeží, kterou muselo město a panství - soudím, že bezplatně - armádě poskytovat. Např. na „seslání ducha svatého“, tedy o svatodušních svátcích 1741, se do Chlumce sjelo 160 vozů o čtyřech koních k vyvezení furáže do Nisy.⁵⁰⁾ Celkem tedy 640 koní, což na základě

48) Tabela uvádí, že se jedná o ztráty panství - bez rozlišení vrchnosti a poddaných, na rozdíl od likvidačních tabel pro rok 1744 (srv. dále). Kromě toho je dokladem, že jde o ztráty obou hospodářských složek panství, sama výše uvedené částky. Srv. stař Hellichovu (s. 38), který pro srovnatelně velké dominium poděbradské uvádí ztráty pouze dominikálu ve výši 42 563 zlatých.

49) K činnosti krajského úřadu v Hradci Králové do roku 1750 se žádné prameny se nedochovaly. Srv. Fr. Zahradka: Inventář Krajského úřadu v Hradci Králové I., s. I.

50) SOKA Hradec Králové, AM Chlumce, fond Radní protokoly 1735-1751,

Khintzlerových propočtů představuje jakožto řekněme „ušlý zisk“ částku 256 zlatých.⁵¹⁾ Teprve po úplném průzkumu městských knih chlumeckých, případně žiželických, bude možné pokusit se o kvalifikovaný odhad úplných ztrát chlumeckého panství v letech 1741-1742.

*

Diplomatická příprava druhé slezské války započala rakousko-saskou smlouvou o vzájemném zabezpečení území z prosince 1743. Pruský král reagoval uzavřením smlouvy s bavorským králem a císařem Karlem VII. z července 1744, podle níž získal nárok na připojení území mezi česko-slezskou hranicí a Labem k Prusku, a dle svého zvyku se bez velkého otálení rozhodl tuto část severovýchodních Čech vojensky podmanit. Ale cílem Prusů bylo také dobytí Prahy, k níž směřovaly v srpnu 1744 jejich armády ze tří stran; ze Slezska vpádl 15. srpna do Čech 3. sbor pod velením polního maršálka hraběte Schwerina. Dne 19. srpna se Prusové objevili v Hradci Králové a o čtyři dny později dosáhli Chlumce nad Cidlinou.⁵²⁾ V polovině září kapitulovala Praha, ale již koncem listopadu se Prusové z hlavního města i z celých Čech stáhli. Po vítězství nad Rakušany v bitvě u Hohenfriedbergu ve Slezsku 4. června 1745 pruské vojsko znovu vtrhlo do Čech a bezprostředně ohrožovalo Hradec Králové, ale v průběhu září se Prusové začali stahovat a v říjnu opustili území Čech. Koncem listopadu 1745 byla v Drážďanech uzavřena mezi Rakouskem a Pruskem mírová smlouva, ve které se Marie Terezie natrvalo vzdala Slezska.

Obavy z dalšího pruského vpádu vedly na počátku roku 1744 ke znovuzřízení zemské milice, jež se uplatnila již v první slezské válce.⁵³⁾ Česká dvorská kancelář sdělila 14. ledna 1744 nejvyššímu purkrabí v Praze císařovno rozhodnutí o zřízení „landmilice“⁵⁴⁾, jejíž struktura a úkoly se v příštích týdnech a měsících teprve utvářely, ale již v lednu směřovala skupina deseti „Land-Recrouten“ z panství Chlumeck do Prahy. Do června se podle dochovaných nákladových specifikací odebralo na shromaždiště do hlavního města celkem 44 mužů zemské milice, kteří přišli panský důchod na 1265 zlatých 3 krejcarů 3 denáry.⁵⁵⁾ Koncem června postavil hrabě Leopold Kinský rotu zemské milice v počtu 120 mužů, která mu „parádu

i. č. 146, fol. 137. Podle Jana Hellicha: c. d., s. 25, odváželi chlumecký proviant k vojsku také povozníci z poděbradského panství.

51) Podle „hlavního výtahu“ znamenalo 4665 koní do pruské příprave pro chlumecké panství ztrátu 1785 zlatých 15 krejcarů, tj. jeden kůň přišel na 24 krejcarů.

52) Srv. J. Mikulka: c. d., s. 182-183.

53) Ľad. Hosák: c. d., passim.

54) SÚA, ČDK, kart. 888, sign. VII C 3, fol. 109; srv. též E. Maur: c. d., s. 62.

55) SOA, Vs Chlumeck, kart. 149, i. č. 5646, fol. 131-132.

dělala“, ale v srpnu 1744 (tentokrát již v počtu 140 mužů) se skutečně vydala do Prahy.⁵⁶⁾

Krátce poté se na chlumeckém panství objevili nejprve rakouští husaři, a po nich první pruské jednotky, táhnoucí na Prahu; ve dnech 23.-26. srpna tudy prošel hlavní proud té části pruské armády, jež překročila zemské hranice u Broumova. Hrabě Kinský nechal „všecko do Vídně odvézti“⁵⁷⁾ (zřejmě tedy cennější předměty ze zámku), ale většina obyvatel utéci nestačila nebo nemohla, takže byla nucena - majíc ještě v čerstvé paměti bědy a strádání roku 1742 - plnit příkazy Prusů ohledně dodávek potravin a krmiva. Podle chlumeckého kronikáře Šolce vpadlo 23. srpna do města 1800 pruských vojáků, kteří tu zůstali tři dny a „celé dni a noci pili“. Důstojníci se usadili na zámku, vojsko dole ve městě; živit je museli poddaní z celého panství dodávkami dobytka, obilí, hrachu atd. Dne 26. srpna projelo městem dalších 8000 Prusů. Jen za tyto tři dny si chlumečtí měšťané museli připsat ztrátu 2100 zlatých, mimo škody, které vojáci napáchali.⁵⁸⁾ Jen hovězího masa spotřebovali 151 kamenů 1 liber (tj. asi 1692 kg), jež bylo rozděleno obyvatelům, u nichž se vojáci ubytovali.⁵⁹⁾

V období mezi průjezdem Prusů na Prahu a jejich listopadovým ústupem z Čech se obyvatelstvu chlumeckého panství poněkud ulevilo, neboť nucené dodávky přece jen nepředstavovaly pro většinu přímé ohrožení na zdraví či životě jako bezprostřední kontakt s vojáky. Poddaní odváděli především potraviny a krmivo (včetně zvěřiny) do pruských skladů v Brandýse nad Labem, Pardubicích, Hradci Králové a Kladsku a pro vojsko, soustředěné u Kolína a Přelouče, a to patrně jednak na přímý rozkaz Prusů, jednak jako repartici krajského úřadu. Příslušná likvidační tabella vyčísluje tyto odvody sumou 5481 zlatých 20 krejcarů 2 1/2 denárů, k čemuž lze přičíst 2497 zlatých 19 krejcarů 3 denáry, vyjadřující jednak hotovost odvedenou ve prospěch Prusů do krajské kasy, jednak náklady na opevňovací stavby. Součet těchto dvou částek, tj. 7978 zlatých 39 krejcarů, 5 1/2 denárů, představuje tedy zhruba ztrátu, kterou poddaní utrpěli v mezidobí obou průtahů Prusů, a to v rámci „dobrovolných“ odvodů.⁶⁰⁾ Jedná se pouze asi o 7% veškerých ztrát a škod na hospodářství a majetku poddaných za rok 1744 ze strany pruského vojska. Potvrzuje se tím známá skutečnost,

56) Tamtéž, fol. 128-130, 132-136.

57) K. Khun: c. d., s. 44. Podle zprávy chlumeckého kronikáře Šolce se příslušníci milice odhodlali k pochodu „na Prahu“ teprve poté, když se do jejich čela postavil sám hrabě Kinský. Ale zdali došli až do Prahy, je nejasné.

58) Tamtéž, s. 44-45.

59) Tamtéž, s. 45.

60) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 148, i. č. 5638, fol. 122.

že daleko největší materiální pohromou pro poddané, ale vůbec pro celé panství byly průtahy, při nichž si byli vojáci většinou rychle schopni vynutit vše, co potřebovali. Jakmile však zmizeli za obzorem, zanechavše na místě případně jen jednu rotu či prapor, efektivita odvodů do vojenských skladů či vzdáleným jednotkám z hlediska okupační armády rychle klesala.⁶¹⁾

Vojenských průtahů však ani v tomto období nebyli obyvatelé chlumeckého panství zcela ušetřeni. Ve dnech 23.-24. září museli poskytnout stravu několika stům Prusů a asi 7000 rakouských zajatců, kteří přenocovali v Žiželicích a druhý den pokračovali přes Chlumecký do Hradce Králové. Do nočního ležení v Žiželicích jim poddaní z celého panství museli údajně přivést 20 000 porcí chleba a mnoho dalších potravin. O několik dní později se Prusové, zanechavše zajatce v Hradci, na zpáteční cestě opět rozložili v Chlumci. Jejich pobyt zaplatili místní obyvatelé 90 strychy ovsa, 11 sudy piva a dalšími potravinami. V noci podle kronikářské zprávy 25 mužů zběhlo, což nepřekvapuje, pokud pomyslíme na známé pruské verbovací metody na cizím území.⁶²⁾

Na pruský ústup z Čech v průběhu listopadu 1744 patrně mnozí obyvatelé chlumeckého panství dlouho nezapomněli. Pruský generál von Goltz poslal 3. listopadu z Kolína rozkaz krajskému úřadu v Hradci Králové, aby chlumecké panství ihned (sogleich) připravilo 80 000 porcí chleba a dílem je dodalo do Kolína, dílem ponechalo až na další pokyn na místě; v případě nesplnění rozkazu budou vypalovány vesnice a lidé trestáni na hrdle.⁶³⁾ Situace byla kritická, protože u Kolína se - v obraně před dotírající rakouskou armádou - hromadily velké pruské síly, směřující ke Hradci Králové. Mezi Kolínem a Hradcem leželo právě panství Kinských, které mělo potravinově zajistit hladký ústup Prusů. Pruský generál patrně tušil, že panství není schopno jeho požadavky splnit, proto se pojistil tím, že za splnění dodávek učinil odpovědným krajský úřad.

Generálův rozkaz s datem 2. listopadu šel ovšem také přímo „hraběcímu panství Kinských“, které mělo 4. listopadu večer dodat 10 000 porcí chleba

61) Tamtéž, fol. 121, 127.

62) Dezertéři se Prusové snažili bránit také pohrůzkami místnímu obyvatelstvu, aby dezertéry udávalo, jinak bude „přísně potrestáno“. Naopak udavači se slibovala „slušná odměna“. Srv. SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, k. 148, i. č. 5638, fol. 123 (pruský oběžník obyvatelům královéhradeckého kraje ze dne 25. října 1744).

63) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, k. 148, i. č. 5638, fol. 119. Jan Hellich: c. d., s. 33 uvádí, že von Goltz - podle Milana Hlavačky (Karel Albrecht, s. 105) intendant pruské armády - dal koncem března 1742 uvěznit poděbradského kontribučního písaře a kolínského městského správce na dobu, než poděbradské panství neodvede dlužnou částku z repartice.

po 2 librách, 5. listopadu ráno dalších 10 000 a 6. listopadu ráno 20 000, vše do Kolína. Do 7.-8. listopadu mělo mít panství připraveno dalších 40 000 porcí a dopravit je tam, kam bude nařízeno. Bude-li jen jedna hodina zmeškána (eine Stunde verabsäümet), bude následovat „oheň a meč“.⁶⁴ Není jasné, kdy se tento rozkaz dostal do rukou chlumeckého hejtmana Josefa Johanna Grigara, není však vyloučeno, že hejtman byl již dříve informován krajským úřadem.

Krajský hejtman Václav Vančura z Řehnic pochopil nebezpečí, jež Chlumecku hrozilo, a neotálel ani minutu. Dne 3. listopadu v devět hodin večer obdržel Goltzův rozkaz a zhruba za hodinu poté odjížděl z Hradce Králové spěšný posel do Chlumce a dalších čtyřech míst s jakousi provizorní „chlebovou reparticí“. V úvodu hejtman oznamoval příjem pruského rozkazu dodávaje, že je „holou nemožností“, aby oněch 80 000 porcí chleba zajistilo pouze chlumecké panství. Proto „se zdá spravedlivé“, aby požadovaný chléb napekla také některá další panství: Vančurova volba padla na Smidary, Hlušice a Dymokury a královské město Bydžov. Z celkového množství 80 000 dvouliberních porcí chleba mělo chlumecké panství napéci a do Kolína odeslat 4. listopadu 10 000 porcí, druhý den dalších 10 000 a v průběhu dalších dvou dní mělo připravit dalších 20 000 porcí na určené místo, celkem tedy 40 000 porcí.⁶⁵ S tímto rozvržením se pravděpodobně chlumecké panství vyrovnalo uspokojivě, neboť o žádném pálení či plnění nejsou zprávy.⁶⁶

V dalších dnech prošly přes chlumecké dominium desítky větších i menších pruských jednotek, které se pravděpodobně obyvatelům jevily jako hejno kobylek, skrze něž „panství chlumecké k zničení takřka přišlo, neboť den co den ustavičně vojsko táhlo, a nikde nebylo kusa chleba, na špejcharích nic, všecko obilí lidem pobrali, od kasy důchodenské, od špejcharů, od stodol p. hejtman klíče odvésti musel jenerálům braniborským

64) Tamtéž, fol. 121. Poněkud jiné údaje uvádí chlumecký kantor Šolc, jehož zápisky cituje Khun, c. d., s. 47: podle rozkazu „od armády braniborské“ ze 4. listopadu mělo panství odvést 10 000 bochníků chleba, 100 sudů piva, 100 volů, 300 strychů ovsa. Jiný pruský rozkaz s datem 4. listopadu, daný „v táboře u Kolína“, obsahuje požadavek 100 000 porcí chleba, 1000 strychů ovsa, 100 sudů piva a 20 volů na porážku, což vše má být neprodleně dopraveno do Kolína, přičemž pivo a volí budou zaplacení (SOA Zámrsrk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5638, fol. 143).

65) SOA Zámrsrk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5638, fol. 119. O zbývajících 40 000 porcí se vybraná panství podle Vančurova rozhodnutí rozdělila takto: Dymokury 19 000, Bydžov 10 400, Smidary 7800, Hlušice 1800.

66) Údaj Josefa Svátka o stovkách vesnic, údajně vypálených Prusy v severovýchodních Čechách v letech 1744-1745, se tedy (je-li ovšem pravdivý) na chlumecké panství rozhodně nevztahuje. Ke zničení vesnice ohněm ovšem

až všecko vybrali... Rybníkův mnoho sami sobě sloví, haltýře, živé dobytky, ovčiny, bažantnice všecko vyprázdnili...⁶⁷⁾ Ve fondu chlumeckého velkostatku se dochovala řada přípisů pruských velitelů chlumeckému hejtmanovi se žádostmi o zajištění potravin pro mužstvo a koně, jakož i lepší „krmě“ pro důstojníky - víno, zvěřinu, máslo apod.⁶⁸⁾

Ačkoli v nich nechybí obvyklé hrozby exekuce a plnění,⁶⁹⁾ překvapí uctivý tón, jímž jsou některé psány; jako kdyby si Prusové uvědomovali svou obtížnou situaci a nechtěli zbytečnou tvrdostí provokovat obyvatelstvo k odvetě, což se jim vymstilo při ústupu z Prahy či předtím z Moravy. Velitel pruské kyrysnické eskadrony baron Ledebur sděluje 9. listopadu z obce Pamětník „vysoce ctěnému panu hejtmanovi“, že jeho kyrysnická eskadrona navzdory několika urgencím neobdržela dosud ani furáž pro koně, ani potraviny pro mužstvo. Přitom podle výslovného královského rozkazu mají své porce dostat. Velitel proto hrozí nejprve stížností králi (!), a teprve pak exekucí.⁷⁰⁾ Na druhý došlo do Chlumce z Pamětníka další psaní s tím, že 25 strychů ovsa a dvě fůrky (Fuderchen) sena nestačí pro eskadronu ani na jeden den; navíc zdejší rolníci jsou při dopravě velmi liknaví. Ani dodané dva sudy piva nestačí. Pokud tedy do dvou hodin tu nebude patričná furáž pro koně, přijdou na řadu „jiná opatření“. Po tomto ne právě nejvýhrůžněji znějícím varování Ledebur ujišťuje, že pokud se hejtman postará o požadované dodávky, bude on udržovat přísný pořádek a nedovolí žádné svévolné činy svých podřízených. Závěrem prosí o trochu lepší zásobení důstojnické kuchyně...⁷¹⁾ Tento relativně mírný postup se nepochybně vymyká paušální představě o nepřetržitě plenících, rabujících a vesnice vypalujících Prusech.⁷²⁾

Po 20. listopadu 1744 Prusové opustili chlumecké panství, kam se vzápětí na několik dní nakvartýrovali jejich rakouští pronásledovatelé pod

docházelo - Hellich (c. c. d., s. 46, 48) uvádí dvě vypálené vsi na poděbradském a dvě na kolínském panství.

67) K. Khun: c. d., s. 47 (Šolcovy zápisky).

68) Chlumecký hejtman Josef Johann Grigar, zaplavený počátkem listopadu požadavky vojáků, byl podle kronikáře Šolce dán do jakéhosi domácího vězení poté, co musel Prusům odevzdat klíče od hospodářských budov (Khun, c. d., s. 47). Bohužel Grigar ve zkoumaných pramenech vystupuje pouze jako adresát; nepodařilo se mně najít jediný jeho dopis či nařízení.

69) SOA Zámorsk, Vs. Chlumeck n. C., kart. 148, i. č. 5638, fol. 132, 135, 136 atd.

70) Tamtéž, fol. 133. Králem je míněn Karel VII., v jehož zájmu Prusové v Čechách také bojovali. Fridrich II. plánoval předání dobytých Čech Bavorsku - ovšem bez území severně od Labe, které chtěl připojit k Prusku.

71) Tamtéž, fol. 132

72) Srv. též fol. 153, kde jiný velitel pruských kyrysníků, usazených v Malých Výklekách, dokonce nabádá chlumeckého hejtmana, aby k ulehčení

velením Karla Lotrinského. Do konce listopadu stačilo císařské vojsko - a to i za použití násilí - připravit 19 dvorů a osm ovčínů o 41 kusů dobytka, 520 prasat, 756 ovcí a 790 kusů drůbeže v hodnotě 4 081 zlatých 23 krejcarů.⁷³⁾ Klid na chlumeckém panství nastal až někdy o Vánocích 1744, protože během prosince prošlo chlumeckým panstvím nejméně dalších devět vojenských jednotek, táhnoucích do Horní Falce.

Někdy na přelomu let 1744-1745 byly hospodářskou správou sestaveny tři likvidační tabele, zachycující za rok 1744 a) kompletní ztráty vrchnosti; b) ztráty poddaných způsobené Prusy; c) ztráty poddaných způsobené „královskou spojeneckou armádou“.⁷⁴⁾ Vznikly spojením dílčích soupisů, z nichž se zachoval soupis ztrát a škod na různých hospodářských zařízeních, podepsaný chlumeckým purkrabím Václavem Josefem Musilem.⁷⁵⁾ Ztráta ve výši zhruba 6088 zlatých převyšuje asi o 30 zlatých příslušnou částku na vrchnostenskou likvidační tabele, což znamená, že při konečné „redakci“ tabel docházelo ke korekturám údajů z dílčích soupisů. Celková ztráta vrchnosti byla stanovena na 59 659 zlatých 26 krejcarů 1/8 denáru, z toho téměř 38 tisíc připadá na pruské vojsko (tj. asi 63%). Z obilí připadlo nejvíce na oves - 5324 strychů a ječmen - 2906 strychů. Vedle domácího zvířectva, zmíněného výše, zaznamenala tabele také pečlivě ztráty lesní zvěře: 1 jelena, 191 zajíců, 379 bažantů, 247 koroptví, postřílených v Oboře nad Žehuňským rybníkem, v níž při tom vznikly škody na cestách, vyčíslené na 3260 zlatých. Podle kronikáře Šolce měli Prusové „rybníkův mnoho slovit“, ale tabele uvádí pouze 43 liber kaprů, 4 centnýře 61 1/2 liber štik a 1 centnýř 20 liber piskořů. Z potravin je tu uvedeno 304 sudů 3 vědra piva, 978 žejdlíků kořalky, 5 centnýřů 110 liber másla, 40 liber sýra, 2077 žejdlíků soli atd.

situace místních „ubohých poddaných“ zajistil zásobování jeho jednotky z jiných vsí. Dále srv. fol. 137 aj.

73) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 148, i. č. 5638, fol. 188 - tabele ztrát na zvířectvu, způsobených Prusy od 23. srpna do 20. listopadu, a rakouským vojskem od 27. do 30. listopadu 1744 chlumeckým dvorům a ovčínům. Je otázka, proč autor tohoto soupisu, výklekský purkrabí Carl Kubasek, omezil v případě císařské armády její pobyt pouze na uvedené čtyři dny, i když je známo, že se nacházela na chlumeckém panství nejméně od 21. listopadu. Srv. Khun, c. d., s. 47-48.

74) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 149, i. č. 5646, fol. 120-122. Tabele uvádějí ve zvláštních rubrikách rovněž válečné ztráty statků Kratonohy a Vinary. Všechny jsou podepsány šesticí úředníků (hejtman Grigar, lesmistr Frantz Rang, chlumecký purkrabí Václav Musil, výklekský purkrabí Carl Josef Kubasek, důchodní písař Frantz Ant. Dyk a účetní (costener) Jiří Štěpán, doplněných u obou „poddanských tabel“ kontribučním písařem Martinem Kindlmanem.

75) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 148, i. č. 5538, fol. 117.

V závěru vrchnostenské tabely se nachází sdělení o epidemii hovězího dobytka, která v uplynulých dvou letech zahubila v panských dvorech 362 dojnic, 101 tříletých jalovic, 94 dvouletých jalovic, 84 ročních jalovic, 174 volů a 41 telat v celkové hodnotě 14 633 zlatých. Ačkoli není výslovně řečeno, že epidemie vznikla v důsledku pruské okupace z roku 1742 a 1744, zapsáním do tabely válečných ztrát je tato otázka zodpovězena. Považují tedy za možné zahrnout tuto částku do ztrát za rok 1744, čímž stoupne tedy výše celkových škod na kontě hraběcí vrchnosti na 74 292 zlatých 26 krejcarů 1/8 denáru.⁷⁶⁾

Ztráty poddaných dosáhly podstatně větší částky. Prusové „sepostarali“ o 112 535 zlatých 54 krejcarů 1/2 denáru, Rakušané a jejich spojenci o 85 928 zlatých 5 krejcarů 4 1/2 denáru, což dohromady představuje obrovskou sumu skoro dvou set tisíc zlatých (přesně 198 463 zlatých 59 krejcarů 5 denárů). Vnitřní struktura příslušných likvidačních tabel není příliš jasná; některé kategorie ztrát nejsou dostatečně přesně vymezeny.⁷⁷⁾ Z obilí připadá nejvíce na oves - jen Prusové ho zabrali nejméně 6785 strychů, což při ceně 1 zlatý 27 krejcarů za strych činí 9838 zlatých 15 krejcarů. Z potravin kromě obvyklého masa, chleba, piva, vína a kořalky se v tabelách objevuje máslo, zelenina, koření a sůl. Prusové dále uloupili poddaným za skoro 4000 zlatých šatstva a domovního zařízení a za zhruba 3000 zlatých vozů, postrojů a hospodářského zařízení.

Celková ztráta chlumeckého panství jak na poddanském, tak na panském majetku, způsobená všemi vojsky během roku 1744, činí více než 272 756 zlatých, z toho připadá na Prusy přibližně 55%.⁷⁸⁾ Podobně jako pro rok 1741-1742 platí i tentokrát, že likvidační tabely pravděpodobně neobsáhly veškeré ztráty, související s válečnými událostmi; chybí např.

76) Z hlediska úsilí vyčíslit materiální škody na chlumeckém panství za léta 1740-1745 je podružné, zda jedna konkrétní suma připadne na rok 1742, 1743 nebo 1744. Jinak je samozřejmě možné, že zakalkulování uhynulého dobytka do válečných ztrát vyplývalo ze snahy správy panství po jejich maximalizaci, a tedy vzrůstu potenciální úlevy na budoucí kontribuci. K ověření této hypotézy by ovšem bylo nutné vědět více o chlumeckém „hovězím“ hospodaření v letech 1742-1744.

77) Největší položky v likvidační tabele, zachycující ztráty způsobené Prusy, jsou násilně zabrané krmivo (více než 32 tis zlatých) a příprež, furáž a náklady na poslední pruský průtah. V obou případech chybí především přesnější časové určení. Přes 17 000 zaplatili poddaní na porcích pro koně, přes 15 000 na porcích pro mužstvo, dalších skoro 10 000 si vojsko vynutilo při zastávkách. Zbytek připadá na odvody do pruských skladů, pro pruskou armádu ke Kolínu a Přelouči, na krajskou „obilní“ a peněžní repartici a na náklady na opevnění.

78) Celková ztráta panství za rok 1744 je přesně 272 756 zlatých 25 krejcarů 5 1/8 denáru. Při započtení ztrát statků Kratonohy a Vinary se tato částka zvýší na 280 478 zlatých 32 krejcarů 2 1/2 denárů.

náklady na několikrát zřízení zemské milice v první polovině roku 1744 (srv. výše). Z tabel dále vyplývá, že všechny nebo naprostá většina ztrát, způsobených spojeneckými vojsky, připadá na listopadovou kampaň - rakouská vojska dokázala tedy „vydobýt“ během podstatně kratší doby z chlumeckého panství jen o málo méně prostředků než Prusové během téměř tří měsíců.⁷⁹⁾ Znamená to tedy, že správa panství, případně i poddaní přijímali rakouské vojsko jako „osvoboditele“, jemuž ochotně či ochotněji dávali, co „jeho jest?“ Tato otázka budiž pouze položena; její zodpovězení není úkolem tohoto článku.⁸⁰⁾

*

Ve čtvrtém desetiletí 18. stol. se odehrála ještě jedna kapitola rakousko-pruského boje o Slezsko. V dubnu 1745 uzavřela Marie Terezie mírovou smlouvu s novým bavorským kurfiřtem Maxmiliánem Josefem, jež byla předzvěstí jejího nového pokusu o navrácení Slezska. Avšak 4. června byli Rakušané u slezského Hohenfriedbergu poraženi, museli se stáhnout zpět na české území a opevnit se v Hradci Králové. Prusové vpadli obvyklou cestou do Čech, kde zaujali obranná postavení na linii od Smiřic k Novému Městu nad Metují. Během července a srpna plenili a furážovali v bezprostředním okolí Hradce, rozsévajíce strach a hrůzu. Teprve v září je rakouský velitel Karel Lotrinský začal postupně vytlačovat na sever, ale 30. září 1745 byl v bitvě u Žďáru poražen. Naděje na opětné dobytí Slezska byla - alespoň na nějaký čas - ztracena. Obě strany, sdostatek vyčerpané několikaletým válčením, uzavřely v prosinci v Drážďanech mírovou smlouvu, kterou se Marie Terezie vzdala Slezska. Jen slabou náplastí na tuto ránu

79) Pokud porovnáme tabelu ztrát vrchnostenských dvorů a ovčínů na dobytku a drůbeži za období od 23. srpna do 20. listopadu (Prusové), resp. od 27.-30. listopadu (spojenecká vojska - srv. pozn. č. 73) na fol. 188, s likvidační tabelou ztrát vrchnosti za celý rok 1744 (fol. 120), vidíme, že údaje o rakouských ztrátách jsou na obou tabelách totožné (s jednou drobnou odchylkou, kterou připisují chybě zapisovatele). Znamenalo by to dvojí 1) ztráty jdoucí na vrub rakouské armády a jejích spojenců vznikly skutečně pouze během zhruba deseti dní v listopadu, případně při prosincových průtazích, což se zdá skoro neuvěřitelné; 2) v tabele celkových ztrát schází vyúčtování za přítomnost habsburských vojáků v době kolem 20. srpna, těsně před invazí Prusů. Srv. K. Khun: II, c. d., s. 44-45.

80) K. Khun: c. d., s. 49, cituje z chlumeckých radních protokolů, že když v červenci 1745 přijeli do Chlumce rakouští a saští vojáci, lidé jim „rádi“ dávali, co potřebovali... „Jen aby nás P. Bůh od toho nepřítel brandenburského chránil!“ I na jiných místech, např. na Moravě, skutečně poddaní považovali vojáky ve službách Marie Terezie za zachránce před nenáviděným pruským agresorem - srv. L. Hosák, c. d., passim.

habsburské prestiži bylo uznání Františka Štěpána německých císařem ze strany Fridricha II.⁸¹⁾

Když se na jaře onoho roku začaly rakouské vojenské jednotky přesouvat ke slezskému hranicím, dalo se každým dnem očekávat vypuknutí nepřátelství s Pruskem. Správa chlumeckého panství proto začala činit opatření, aby - dojde-li k novému vpádu nepřítele - omezila finanční ztráty na minimum.⁸²⁾ Její pozornost se zaměřila především na panský dobytek, který bylo možno relativně snadno zahnat do bezpečí a uchránit tak před zrekvírováním. Ke 30. dubnu byl pořízen soupis veškerého hovězího dobytka a prasat ve dvorech a ovcí v ovčinech; celkem šlo o více než 12 000 kusů (z toho naprostá většina ovcí).⁸³⁾ Po porážce Rakušanů ve Slezsku, pravděpodobně někdy ve třetí červnové dekádě, padlo rozhodnutí o odehnání části dobytka do bezpečí za Labe, na území komorního poděbradského panství, jehož centrum je od Chlumce vzdálené asi 25 km. Lze předpokládat, že tak rozhodl osobně hrabě Leopold Kinský, případně hejtman Grigar s jeho předchozím souhlasem, a to na základě dohody se správou poděbradského panství, resp. královské komory.

Z dochovaných dopisů výklekského purkrabí Kubaseka, rybníčního písaře Wentzela Hally a pojezdného W. H. Blasiho chlumeckému hejtmánovi můžeme v hrubých rysech zrekonstruovat pohyb chlumeckého dobytka v době od konce června do srpna a pokusit se o odhad ztrát, k nimž přitom došlo. Podle prvního, z Poděbrad odeslaného dopisu purkrabího Kubaseka, na němž v první fázi ležela hlavní odpovědnost, veškerý k hnaní určený dobytek se již 26. června nacházel za Labem.⁸⁴⁾ Bylo to dle údajů zmíněných úředníků z počátku července 584 kusů skotu, 825 prasat a 8 435 ovcí, tedy valná většina veškerého panského dobytka.⁸⁵⁾ Tyto počty se ovšem rychle měnily, neboť část dobytka byla patrně neustále na cestě.⁸⁶⁾ Základní

81) Srv. Lad. Hosák: Válečná kampaň v létě 1745 v Podkrkonoší a bitva u Zárova, Krkonoše-Podkrkonoší 1963, s. 71-86.

82) První ztráty začaly vznikat samozřejmě při průtahu rakouských jednotek; purkrabí Kubasek údajně z vlastních prostředků zaplatil potraviny, spotřebované veliteli a štábem dvou jízdních jednotek v hodnotě 13 zlatých 3 krejcarů 3 denáry (mj. za 4 mladé holuby, 2 citrony, koření, olej, cukroví k vínu (confecten) atd.

83) SOA Zámorsk, f. Vs Chlumeck, kart. 148, fol. 215 (konsignace ovcí - na panství (bez statků Kratonohy a Vinary) zjištěno přes 10 000 ovcí všech kategorií), f. 215 (konsignace hovězího dobytka všech kategorií - zjištěno 851 kus); soupis prasat k tomuto datu se pravděpodobně nedochoval.

84) Tamtéž, fol. 112. Většina chlumeckého dobytka se pohybovala v okolí obcí Sokoleč, Vrbová Lhota, Ratenice, Hradištko, Pečky a Radim.

85) Tamtéž, fol. 113, 220.

86) Podle konsignací, vyhotovených k 7. červenci a zachycujících dobytek

problém představovalo obstarání pastvy a přístřeší. Kubasek inkasoval v den odjezdu z Chlumce do Poděbrad 600 zl z panského důchodu na krytí očekávaných nákladů, za něž mj. pronajímal hrazené pastviny.⁸⁷⁾ Záhy ovšem nastal nedostatek pastvy a žrádla pro dobytek vůbec; všichni tři chlumečtí úředníci hejtmána v průběhu července a srpna neustále upozorňovali, že momentálně využívané pastviny vydrží pouze několik dní, žádající o pokyn, jak dále postupovat.⁸⁸⁾

Postupně nastala na poděbradském panství a v jeho okolí velká nouze o pastvu, neboť se tu nacházel pravděpodobně i dobytek z dalších panství, ohrožených pruským vpádem.⁸⁹⁾ Chlumečtí byli proto rádi, když mohli část dobytka hnát na jiná panství (např. Černý Kostelec) nebo jej pást v lesích. Nemalé potíže měli s poděbradským hejtmánem, který 7. července dokonce nařídil, aby chlumecké ovce opustily pastviny pňovského dvora [na poděbradském panství - pozn. A. V.], aby „tudy královský dobytek v pastvách žádnou újmu trpěti nemusel“. Jen s velkým úsilím se podařilo Hallovi, jenž měl na starosti ovce, rozzuřeného hejtmána uklidnit - nejprve „prosebnými slovy“ a pak - patrně účinněji - „čerstvými 24 pintami piva...“⁹⁰⁾ Kubasekovi hejtmán vyčetl, že chlumecký dobytek byl předčasně odehnán - má prý se hnát, teprve když je nebezpečí 1 míle (tj. asi 7,5 km) vzdálené, což výklekský purkrabí odrazil poukazem na „královský a vysokohraběcí rozkaz“, jemuž se nemohl protivit.

Naopak jisté zastání našel Kubasek u hospodářského ředitele všech královských statků v Čechách von Rausenbacha, který údajně proti vůli poděbradského hejtmána zařídil pro chlumecký hovězí dobytek - pro případ potřeby - louky k pastvě o výměře 30 jiter.⁹¹⁾ Cenu ovšem stanovil hejtmán, a to 2 zlaté za jito, což podle Kubaseka bylo nesmírně mnoho; normálně měly tyto louky stát 15 zlatých. Doufá proto, že je nebude muset pronajmout (nakonec pravděpodobně nemusel). Je tedy vidět, že zákon nabídky a poptávky se uplatňoval i v tehdejších mimořádných poměrech.

a) dobytek ve dvorech, resp. ovčinech; b) z panství odehnáný, bylo hovězího dobytka a) 304; b) 533, prasat a) 661; b) 706 (fol. 216) a ovcí a) 2551; b) 7680 (fol. 215-216).

87) Srv. vyúčtování výdajů a příjmů za období 26. června - 15. července 1745 - SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5638, f. 228, podle něhož bylo za pastvu uhrazeno celkem 100 zlatých 45 krejcarů.

88) Tamtéž, fol. 218 (Blasi Grigarovi, 18. července), fol. 220 (Halla Grigarovi, 4. července), fol. 113 (Kubasek Grigarovi, 3. července) ad.

89) Srv. tamtéž, fol. 220.

90) Tamtéž, fol. 110.

91) Srv. Hellich: c. d., s. 41. Hejtmán poděbradského panství v roce 1744 se jmenoval Opelt.

Všichni tři Kinského úředníci informují hejtmana Grigara také o nemalých potížích s čeledí, která nechtěla příliš poslouchat a požadovala vyšší mzdu za hlídání a péči o dobytek. Hned v první zprávě Kubasek sděluje hejtmanovi, že polovina chasy už utekla, domů také odešli všichni nádvorníci a zbylá čeleď chce vyplatit polovinu ročního platu. Šlo o 87 osob, jimž (plus čtyřem cizím krmičům) vyplácel denně 10 zlatých 57 krejcarů, což činí zhruba 7 krejcarů na osobu. V posledním dopise z Poděbrad dal výklekský purkrabí naplno průchod znechucení nad chováním čeledě: už nikdy se s nimi nechce dostat do takových podmínek, ještě nikdy je neviděl tak neposlušné a neklidné - trestat je nelze, neboť by se rozutekli; naopak je třeba s nimi jednat s neobyčejnou trpělivostí.⁹²⁾ Problémy se mzdami si ale možná purkrabí způsobil sám. Alespoň dle zprávy písaře Hally, který platil denně ovčáckým mistrům 18 krejcarů a pacholkům 8 krejcarů, nejsou pacholci spokojeni. Požadují 12 krejcarů, odvolávajíce se na údajný slib právě purkrabího Kubaseka, daný ještě v Chlumci.⁹³⁾

Nekázeň pacholků a ostatní čeledě plynul zajisté z pocitu větší volnosti v cizím prostředí, kde náhle pozorovali, že nadřízený úředník je na nich daleko více závislý než obvykle. Jejich neklid ovšem pramenil i z pocitu ohrožení, neboť museli hlídat stáda před často všeho schopnými zloději, kteří se snažili využít mimořádné koncentrace dobytka ke krádežím. Podle Blasiho zprávy je nezbytné hlídat všechna stáda v noci s puškou v ruce, neboť „všude je plno zlodějů, ponejvíce divokých“ (wildt Dieben).⁹⁴⁾ V podobném duchu informuje počátkem srpna Halla; zloději se pokoušeli v noci dostat k chlumeckému dobytku, ale pacholci je odrazili.⁹⁵⁾ Zoufalý pisatel v dalších dopisech žádá o „posily“ dříve, než bude většina dobytka rozkradena, a slibuje, že se pokusí krádeže vyšetřit; pojal totiž podezření, že některá zmizení dobytka by mohli mít na svědomí chlumečtí pacholci...⁹⁶⁾ Další ztráty šly na vrub zraněním, chorobám a nedostatečnému krmení dobytka, jak o tom vypovídá několik z již zmíněných a citovaných listů.

V průběhu srpna, když nebezpečí pruského vpádu na chlumecké panství pominulo, se dobytek i lidé mohli postupně vracet. Z konce srpna se zachoval soupis hovězího dobytka a prasat prozrazující, že v průběhu obou

92) SOA Zámorsk, Vs Chlumeck, kart. 148, i. č. 5638, fol. 114.

93) Tamtéž, fol. 220.

94) Tamtéž, fol. 218.

95) Tamtéž, fol. 224.

96) V neobvyklém českém dovětku k německému dopisu Halla důvěrně sděluje hejtmanu Grigarovi: „Já mám ty naše pacholíky, jakkolivěk malý, stále v podezřelosti, a nevím, jestli chybuju, aby oni sami dobytek neprodávali.“ (Tamtéž, fol. 207).

cest a pobytu za Labem se ztratilo (resp. bylo ukradeno) a zahynulo 56 kusů hovězího dobytka a 67 prasat (srovnatelný údaj pro ovce není k dispozici). Uvažujeme-li průměrnou cenu za 1 kus hovězího dobytka 18 zlatých a za 1 kus vepřového dobytka 5 zlatých, dospějeme k číslu 1345 zlatých ztráty.⁹⁷⁾ Další položkou na kontě ztrát byly již zmíněné výdaje na zakoupení práva pastvy (více než 100 zlatých), dále zhruba 265 zlatých na mzdu čeládce, více než 100 zlatých bylo utraceno na cestovní výdaje panských úředníků (kromě tří uvedených ještě pojezdnému Macurovi); z drobnějších položek uvedme odměny místním šafářům, hajným apod. za různé služby, dále pacholkům chlumeckých sedláků, kteří přiváželi potraviny a jiné věci pro chasu „převelenou“ na poděbradské dominium, ale také 13 zlatých 30 krejcarů, utracených z příkazu hospodářského sekretáře Wolffa za 45 liber prášku na pocení pro veškerý hovězí dobytek... Celková ztráta chlumeckého panství, vzešlá z „odsunu“ dobytka na západ, tak dosáhne zhruba 2200 zlatých.⁹⁸⁾

Ve fondu chlumeckého velkostatku se zachovaly doklady také o dalších ztrátách, způsobených válčením roku 1745. Do 10. července muselo panství rakouskému a saskému vojsku odvést voly, vozy a koně v ceně zhruba 4636 zlatých.⁹⁹⁾ Dvojí salva guardia - v červnu a od září do prosince - přišla

97) Tabela ztrát na dobytku za rok 1744 obsahuje např. tyto jednotkové ceny: vůl 30 zlatých, býk 24 zlatých, dojnice 18 zlatých, tříletý volk 18 zlatých, býček 12 zlatých, 3 letá jalovice 12 zlatých, roční býček 5 zlatých atd. Víme sice, kolik jakého druhu dobytka bylo odehnáno za Labe, ale nevíme, jaká je z tohoto hlediska struktura těch 56 ztracených kusů. Jelikož přes polovinu odehnaných kusů tvořily dojnice, jejichž cena je v rámci skotu zhruba průměrná, lze tedy průměrnou cenu jednoho kusu hovězího stanovit právě jako 18 zlatých. U prasat je situace jednodušší: podle zmíněné tabely i jiných pramenů osciluje cena jednoho dospělého kusu kolem 5 zlatých, z čehož jsem při výpočtu vycházel. Srv. SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5638, fol. 188; kart. 149, i. č. 5646, fol. 121.

98) V této části je tedy vedle ztrát na hovězím dobytku a prasatech (psaných všude důsledně s. v. Schwein, dle A. Sedláčka (ČDV 1922, s. 124) „s vodpuštěním“ svině, resp. prase...) započítáno téměř 580 zlatých „provozních“ výdajů (srv. Kubasekovo vyúčtování ze 2. září 1745 - fol. 229-231) a přibližně 280 zlatých jako můj spíše nižší (v porovnání se skotem a prasaty) odhad ztrát na ovcích, jichž bylo přehnáno skoro 8 tisíc v ceně 2 zlaté za kus.

99) SOA Zámorsk, Vs Chlumec, kart. 148, i. č. 5638, fol. 195, kde je uveden celkový odvod 112 koní, 20 volů a 37 vozů; dle kart. 149, fol. 121 vycházím z ceny koně 33 zl (pro rok 1741) a dle fol. 188 z ceny starého vola 30, tříletého 18 atd. odvozují průměrnou cenu 25 zlatých. Podle fol. 116 (tamtéž) byla v r. 1741 cena vozu přibližně 20 zlatých, takže hodnota zabavených vozů je 740 zlatých. Součet těchto tří položek činí 4 636 zlatých.

panství na celkem 277 zlatých,¹⁰⁰⁾ srpnové odvody sena a slámy poddanými do skladu ve dvoře Kolesa, kde byly k dispozici rakouskému vojsku, měly hodnotu 2054 zlatých.¹⁰¹⁾ Průtah rakouského pluku pod velením Johanna von Ptartockowicze (?) 13. srpna znamenal výdaje ve výši - dle mého propočtu - 1555 zlatých.¹⁰²⁾ Dále se dochovaly dvě konsignace - ze září a října - odvodů slámy, sena, ovsy, ječmena ad. na výměnné místo (Auswechslungsorth) u Nového Bydžova, odkud brali i Prusové; jejich výši jsem dílem propočtl, dílem odhadl na 470, resp. 2104 zlatých.¹⁰³⁾ A konečně ze dvou (pravděpodobně měsíčních) soupisů o odvodech potravin a krmiva rakouské a saské armády (do 19. září - tedy patrně od 20. srpna) a do 20. října plyne ztráta pro panství v celkové výši 17 064 zlatých.¹⁰⁴⁾ Celková suma válečných ztrát za rok 1745 tak činí 22 380 zlatých.

100) Tuto první ochrannou stráž v počtu 22 vojáků si podle výkazu výdajů (tamtéž, kart. 149, fol. 141) objednal hrabě Kinský, patrně pro případ nečekaného vpádu nedaleko - v okolí Bydžova - se nacházejících Prusů. Každý voják dostával denně 30 krejcarů. Druhá salva guardia, sestávající z pěti vojáků, kteří strávili na panství 75 dní od 21. září do 4. prosince 1745, souvisela s válkou pouze nepřímo, protože pruské nebezpečí tehdy již nehrozilo. Vynořila se však jiná hrozba, a to necht' sedláků k robotě. O ní píše Hellich: c. d., s. 37, Maur: c. d., passim, ale i pojezdny Blasí v jednom z listů hejtmanu Grigarovi: „Všude vládné velký strach [z Prusů - A. V.], mezi sedláky... ale velké Te Deum Laudamus, takže už ani nechtějí robotovat.“ (tamtéž, kart. 148, fol. 219). Hlavním úkolem této „salva guardii“ bylo podle všeho přinutit neposlušné sedláky k robotě (die ungehorsamste Bauern auf die Roboth zu befördern). Kromě denního přidělu 15 krejcarů dostávali vojáci „odměnu“ od vesnic, v nichž působili; tyto částky však měly být později strženy z kontribuce, takže do výdajů započítány nebyly. Celkem zaplatilo panství těmto pěti vojákům 116 zlatých.

101) Tamtéž, kart. 148, fol. 116.

102) Tamtéž, fol. 194: uvedené množství odevzdaných porcí chleba, ječmena a ovsy jsem přepočtl na peníze, vycházejí z hodnoty jedné porce chleba 2 krejcarů 3 denáry a z toho, že porce ovsy a ječmena představovala zhruba 2/3 normální denní koňské porce o hodnotě 12 zlatých (srv. tamtéž, kart. 148, fol. 90, fol. 121).

103) Tamtéž, kart. 148, fol. 193; kart. 149, fol. 145. Krajský úřad chtěl patrně odlehčit panstvím, obsazeným Prusy, a rozepsal proto odvody i na jiná dominia. Přítomnost Prusů v červenci v okolí Nového Bydžova potvrzuje Hosák (c. d., s. 74), poté nejméně do 20. října zůstávali dle zmíněných konsignací v těchto místech prusští komisaři, kteří přebírali odvedené potraviny. Uvedeny jsou opět pouze počty porcí, jež bylo nutno přepočítat na peníze výše uvedeným způsobem. Přitom jistě mohlo dojít k jistým zkreslením, která považuji vzhledem k celkové sumě ztrát na panství za celou dobu slezských válek za nepodstatná.

104) Obě konsignace v první části uvádějí odvody sena, obilí a peněz a) ze dvorů; b) z vesnic od poddaných, v druhé části to, co si navíc vojsko ještě vynutilo - např. 21 tažných koní, 6 oslů, 66 kachen, 1182 další rozmanité drůbeže, hrách, kroupy atd. Je příznačné, že tato druhá část se u obou konsignací

Nyní je možné sumarizovat veškeré zjištěné ztráty v důsledku válečných událostí na chlumeckém panství za léta 1741-1745, a to částkou 409 313 zlatých 23 krejcarů 5 1/8 denáru. Její výše je zajisté zpochybnitelná, a to oběma směry. Výše jsem upozornil na některé do celkových soupisů ztrát nezahrnuté výdaje, jakož i na možné nadsazení údajů o ztrátách v očekávání větší úlevy na kontribuci. V každém případě však oba hlavní prameny, tj. dochované soupisy ztrát v důsledku válečné kampaně za léta 1741-1742 a 1744 (v celkovém součtu ztráty za tato dvě období představují bezmála 95% všech ztrát) svou zevrubností a precizností vypracování umožňují z celkové výsledné sumy přinejmenším orientačně vycházet.¹⁰⁵⁾

Chceme-li na tomto místě alespoň naznačit, co znamenala tato ztráta pro ekonomiku chlumeckého panství, je především nutné porovnat výši utrpených ztrát s hodnotou dominia. Umožňuje to dokument sice nepodepsaný a nedatovaný, ale vzniklý pravděpodobně koncem 40. let.¹⁰⁶⁾ Panství Chlumecké se statkem Výkleky a Vinary bylo fideikomisním úřadem oceněno na 1 100 000 zlatých, přičemž roční výnos činí dle zemského úzu 5%, tj. 55 000 zlatých. Do této částky se zajisté do určité míry promítly válečné ztráty (např. na dobytku), ale při neznalosti oceňovacích kritérií nelze onu míru stanovit přesněji. Celková suma ztrát ve výši bezmála 410 000 zlatých tedy mj. znamená, jako kdyby panství skoro osm let hospodařilo bez zisku, anebo 4 roky za sebou se ztrátou zhruba 50 000 zlatých...

O obtížně zvladatelných finančních důsledcích slezských válek svědčí také listina Marie Terezie ze 20. března 1750, v níž na žádost Jana Leopolda

naprosto shoduje, z čehož plyne, že ji písař druhé konsignace prostě opsal z té první.

105) Také v jiných případech jsou utrpené ztráty více či méně zpochybnitelné. Josef Svátek (c. d., II, s. 263) uvádí, že náhodské panství - podstatně větší než chlumecké - utrpělo v letech 1741-1745 škody v obrovské výši 1 383 000 zlatých, aniž ale odkazuje na prameny. Podle J. Hellicha (c. d., s. 38) zaznamenalo poděbradské panství jen na dominikálu škodu za rok 1742 ve výši více než 42 000 zlatých, zatímco panství kolínské rovněž pouze na dominikálu za tutéž dobu pouze něco přes 16 000 zlatých. Obyvatelstvo Prahy muselo zaplatit v době francouzské okupace astronomickou částku 7,5 mil. zlatých, která přitom nezahrnuje škody na budovách a majetku. Marie Lišková (Válečné výdaje..., Documenta Pragensia, 6/1, 1986, s. 259) také upozornila, že celozemské výdaje (r. 1744 asi 2 mil zlatých) se zvětšovaly nárůstem úroků ze zemských dluhů, jež nebylo z čeho platit. Odhad ztrát pro rok 1744 na 2 mil zlatých, což byla hodnota téměř celoroční kontribuce z Čech, se zdá být příliš nízký; znamenalo by to, že pouze chlumecké panství, byť jedno z nejvíce postižených, by zaplatilo více než jednu desetinu této částky.

106) SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 9, i. č. 108, sign. 21. Odhad proveden v „Fidei-Comiss-Instituto“ patrně v souvislosti s žádostí Leopolda Kinského o zadlužení chlumeckého fideikomisu z roku 1750 (srv. v textu dále), již odhad podle mého soudu předcházela.

Kinského souhlasí se zadlužením fideikomisu ve výši 20 000 zlatých.¹⁰⁷⁾ Ve zdůvodnění se připomíná nepřátelský vpád „von denen Preussischen Völkern“ roku 1741, při němž Kinští a jejich poddaní přišli o 817 kusů hovězího dobytka a 11 028 ovcí, utrpěvše mimo to ztrátu 280 477 zlatých.¹⁰⁸⁾ V důsledku toho nemohou vysílení (entkräftet) poddaní plnit své povinnosti vůči vrchnosti, která jim není schopná pomoci ani sama odvádět státu kontribuci. Panovnice proto svolila, aby si Kinský k obnově poškozeného hospodářství, pomoci poddaným a obnově vyhořelého zámku¹⁰⁹⁾ půjčku 20 000 zlatých hypotékárně pojistil na svěřenském panství, zároveň ale stanovila striktní podmínky, za nichž měl být chlumecký fideikomis od tohoto dlužního břemene (ab hoc onere) depurován.¹¹⁰⁾

Ale Kinského finanční situace se nelepšila, jak prozrazuje další listina Marie Terezie, daná ve Vídni 7. dubna 1756.¹¹¹⁾ Panovnice mu v něm uděluje souhlas, aby z alodiální jistiny vytvořené v rámci dominia o hodnotě 50 000 zlatých (patrně šlo o statek Výkleky nebo Vinary) ve prospěch jeho dvou nedospělých bratrů, směl úroky ve výši 35 000 znovu převést na fideikomis. Důvod? Těžce zadluženého aristokrata by splacení velké části nahromaděného dluhu, který nevznikl z jeho viny, zničilo... Musí nicméně dluh svým bratrům splácet průběžně po menších částkách (4000 zlatých ročně plus roční úrok). Pokud se tak nestane, je poručnice Kinského obou mladších bratrů Augustina Kinská, jinak Leopoldova macecha, oprávněna vymáhat dluh po částech exekutivně...

107) SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 5, i. č. 33, sign. XXXIII.

108) Uvedený počet kusů dobytka nelze na základě dochovaných pramenů ověřit, neboť ty v několika případech uvádějí pouze hodnotu ztraceného dobytka, nikoli počet kusů. Částka 280 477 zlatých, v níž jsou nepochybně zahrnuty i statky Vinary a Kratonohy, zhruba odpovídá mnou zjištěné ztrátě za rok 1744... Formulace ve zkoumané listině ale umožňuje dvojí výklad: ztráty pouze za rok 1741, resp. 1741-1742, anebo od roku 1741 až dokonce války; v obou případech se tato částka podstatně odlišuje od mnou zjištěných údajů, což v tuto chvíli nemohu než konstatovat.

109) Požár zámku, přesněji starého hradu dole ve městě (ne tedy Karlovy Koruny) dne 5. května 1745 vznikl neopatrností úředníků a nijak nesouvisel s válkou.

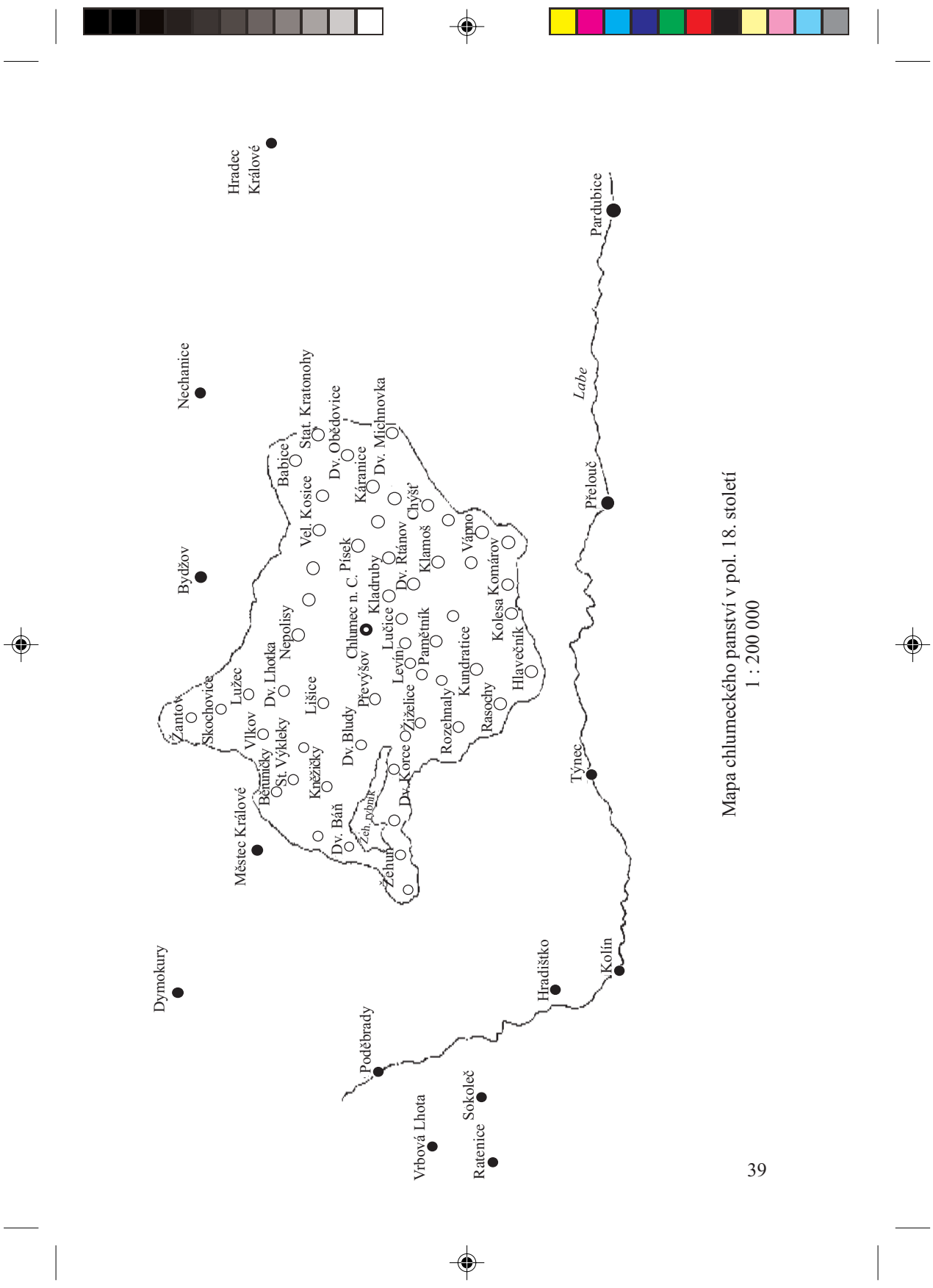
110) 1. Částka 20 000 zlatých bude použita výhradně k obnově hospodářství, poškozenému válkou. 2. Kinský bude splácet každoročně 4 000 zlatých, takže za pět let bude dluh splacen, a to i s příslušnými úroky. Zájmy jeho nedospělých synů jakožto čekatelů fideikomisu bude zastupovat mimořádný kurátor, jímž se stal Josef Kinský. 3. O průběžném splácení dluhu bude pravidelně informována pupilární komise při koncesu nejvyšších královských zemských úředníků.

111) SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 5, i. č. 35, sign. XXXV.

Po deseti letech od skončení prvního kola slezských válek visí tedy nad chlumeckým panstvím nebezpečí exekuce jako přímý důsledek válečných ztrát, přičemž zanedlouho vypukne třetí slezská válka, která bude znamenat další výdaje, další škody, další ztráty. Domnívám se, že teprve finanční vyjádření všech těchto válečných pohrom je předpokladem vyváženého výkladu hospodářských a sociálních dějin ať už celé země, či jednotlivých postižených oblastí v následujících desetiletích.

Mapa chlumeckého panství v pol. 18. století
1 : 200 000